

O KADILUCIMA I KADIJAMA ZVORNIČKOG SANDŽAKA U XVII STOLJEĆU

Sažetak

Sudsko-upravna podjela jednog sandžaka je važan izvor za sagledavanje uku-pnog stanja u njemu. Kadiluci, i kadije kao neposredni izvršioci važnih sudskeh sporova, bili su vrlo važan faktor u stabilizaciji osmanske vlasti, prvenstveno zbog svoje neovisnosti od lokalnih organa vlasti. Historijat Zvorničkog sandžaka u XVII stoljeću općenito bio je predmet vrlo štrog izučavanja, samim tim i izučavanja njegovih kadiluka i identificiranja pojedinih kadija. Zbog toga ovaj rad sadrži sintetizirane podatke o navedenoj temi koji se mogu pronaći u do sada napisanoj literaturi, ali, na temelju arhivske građe, otkriva i značajan broj novih detalja iz historije Zvorničkog sandžaka u XVII stoljeću. Kako su dostupni arhivski podaci za XVII stoljeće oskudni, bilo je neophodno donijeti i podatke iz XVI stoljeća radi potpunije rekonstrukcije postavljenog pitanja.

Ključne riječi: kadiluci, kadije, XVI i XVII stoljeće, Bosanski ejalet, Zvornički sandžak.

Uvod

Ova tema je nedovoljno istražena. Ne postoji nijedan rad s ovdje naslov-ljenom temom. Najčešće se zadovoljavalo pisanjem o pojedinim kadilucima kao dijelu sudske-upravne podjele. Nešto podataka o ovoj temi daje se u rado-vima Safvet-bega Bašagića¹ i Hazima Šabanovića² u vezi sa kadilucima kao sudske-upravnim jedinicama u sklopu šire teme, te neobjavljenoj magistar-skoj tezi Nihada Dostovića³ kao primjeru obrade jednog značajnog kadiluka na području Zvorničkog sandžaka.

- 1 Safvet-beg Bašagić, „Kako se za turske uprave Jugoslavija dijelila na kadiluke-neposredno pred „Bečki rat“, *Novi Behar*, broj 12, godina IV, Sarajevo 15. oktobra 1930., str. 177-179. (Dalje: S. Bašagić, „Kako se za turske uprave“).
- 2 Hazim Šabanović, „Popis kadiluka u Europskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića“, *GZM*, God. LIV, Sarajevo 1942, str. 307-356. (Dalje: H. Šabanović: „Popis kadiluka“).
- 3 Nihad Dostović, *İzvornik Sancağı Tuzla Kazası Sicilleri: 1630-1650* (İnceleme – Çeviriyazı – Dizin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2013. (Dalje: N. Dostović, *İzvornik Sancağı Tuzla Kazası sicilleri: 1630-1650*).

U osmanskoj sudske-administrativnoj podjeli sandžak se dijelio na kadi-luke (kaze). Iako se iz samog naziva vidi da su te jedinice dobro naziv po pojmu kadija, ne treba ih zamjenjivati sa sudske, bez obzira što su se te jedi-nice najčešće poklapale. Na čelu kadijaka kao administrativni upravnici nisu bile kadije nego drugi službenici, vojvode, subaše ili, kasnije, mutesellimi. To znači da su kadije bile dio timarskog sistema i po toj osnovi ulazili u vojnu klasu, iako su po svome znanju i zanimanju spadali u red uleme. Ta struktura ljudi, tj. kadije – sudije, bili su tumači šerijata i kanuna i kao takvi spadali su u red najznačajnijih institucija sistema Osmanske države. Postoji mnogo elemenata koji potvrđuju njihovu ulogu kao kontrolora svih administrativnih službenika, pa čak i sandžakbega ili eventualno beglerbega, tako da su bili nezavisni u svom djelovanju.⁴ Njihova ovlaštenja su bila brojna i raznovrsna.⁵ Tako su kadije u kadijicima vodile sudačke poslove, državnu upravu i druge slične poslove (notarske, matičarske).⁶

Naziv kadijuk (kovanica od ar. qāḍī i tur. nastavka lik) označava područje na kome se protezala stvarna i teritorijalna nadležnost jednog kadije (sudije).⁷ Kadije su postavljane sultanskim beratom. Uz sultanski berat, nadležni kadi-sker (vojni sudija) izdavao im je posebne dekrete po kojima su bili ovlašteni da sude u vojnim stvarima i vrše diobu vojničkih ostavština.⁸

U osmanskoj osvajačkoj tradiciji jedan kraj se smatrao oslobođenim i dove-denim pod osmansku upravu onda kada je imao svoga kadiju i svoga subašu.⁹ Osmanska država je organizaciju kadijuka, kao i u drugim institucijama, preuzeila od ranijih turskih i islamskih država, ali je vremenom stvorila svoj sistem unoseći promjene koje su se naznačavale u fermanima i kanunnamama. Smatra se da je u Osmanskoj državi u Rumeliji i Anadoliji bilo više od hiljadu kadijuka.¹⁰

Bosanski ejalet je prema jednima imao ukupno 48 kadijuka. U Zvorničkom sandžaku bili su slijedeći kadijuci: Zvornik, Tuzla (Memlehatenj – Soli), rang VIII, Srebrenica, rang VII, Gračanica, rang VIII, Osat, rang IX, Bijeljina,

4 A. S. Aličić, „Uvod“, str. XIII, u: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Sv. I/1, Obradio: Adem Handžić, Sarajevo, 2000; Hazim Šabanović, „Terminološki komentari“ u: Evlija Čelebi, *Putopis – Odložci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1996, str. 631-632.

5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilati*, Ankara, 1988, str. 83-132. (Dalje: I.H. Uzunçarşılı, *İlmiye teşkilatı*).

6 Mehmet Ipşirli, „Osmansko državno uređenje“, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, Priredio: Ekmeleddin İhsanoğlu, Sarajevo, 2004, str. 320.

7 Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982, str. 111. (Dalje: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*).

8 I. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilati*, str. 121-125.

9 M. Ipşirli, „Osmansko državno uređenje“, str. 319-320.

10 Isto, str. 320.

Bihorina (Vrhovina), Jadar sa Ptičarom i Šabac (Bögürdelen). Za kadiluk Brvenik se kaže da je pripojen kadiluku Novi Pazar.¹¹ Prema Abdulkadiru,¹² u XVII stoljeću u Zvorničkom sandžaku nalazili su se slijedeći kadiluci: Tuzla, Srebrenica, Gračanica, Šabac, Brovnik¹³, Osat, Bijeljina, Krpina-Bahorina¹⁴ i Jadar-Ptičar.¹⁵

Više dokumenata s kraja XVI i početkom XVII stoljeća upućenih kadijama Zvorničkog sandžaka govore o značaju koji su oni imali. Tako je, npr., sarajevskom i svim kadijama Zvorničkog sandžaka izdata naredba u kojoj se govori da je nedavno poslat emri šerif kojim je naređeno da se, osim hane-i avariza, dignu svi koji su već u vojsci, kao i oni koji su pušteni, kao i svi oni koji mogu opremiti sebe i konja, u svim kasabama i selima, da krenu zajedno sa vojvodama nahija i pridruže se bivšem bosanskom beglerbegu Ahmedu i svi složno svom snagom navale na krajeve gdje je neprijatelj. Ovim se taj emri šerif potvrđuje i naređuje svakom kadiji da bez odlaganja, osim hane-i avariza, po svim kasabama i selima dignu sve koji su u vojsci, kao i one koji su otpušteni, da sve đulijane (dobrovoljce) sposobne da spreme sebe i konja, kao i vojvode svih nahija i odmah upute gore spomenutom (Ahmedu) da mu se pridruže i s njim će zajedno udariti svom snagom na serhad Kaniže i imaju se svi staviti u službu sultana. Kao što je naređeno, mora se odmah postupiti, bez ikakva odlaganja. „Svi koji se nađu na ovom zadatku biće od moje carske milosti nagrađeni, svaki prema svojoj zasluzi. Pored toga što će im se dati dirluci, sve što im dođe u ruke ratnog plijena niko ne smije im dirati, što je njihovo, a što treba svaki od njih da zna.“¹⁶

Jedna od naredbi upućena kadijama Zvorničkog sandžaka koja govori o jednom od buntovnika imenom Mehmed i njegovom djelovanju, kao i o obavezi da se sprijeći njegovo djelovanje, nosi dataciju 23. ramazana 1018/20. decembra 1609. godine.¹⁷ Isto tako je kajmakamu Zvorničkog sandžaka i svim kadijama u tom sandžaku naređeno da svi knezovi, primićuri, musellemi, oni pod oružjem koji se nalaze u spomenutom sandžaku i koji su otpušteni, određeni su da sa svojim zapovjednikom Omerom čuvaju tvrđavu Komen?. Iako je spomenuta tvrđava vrlo važna, oni se do sada nisu ni makli od svojih kuća.

11 H. Šabanović, „Popis kadiluka“, str. 314.

12 Abdulkadir ef. je bio kadiasker za evropske provincije 1078. (1667.) u vrijeme sastavljanja navedenog popisa. U to vrijeme Osmanska država je dostigla svoje najšire granice u Evropi. H. Šabanović, „Popis kadiluka“, str. 307-308.

13 Očito Brvenik.

14 Vjerovatno Krupanj i Bohorina.

15 S. Bašagić, „Kako se za turske uprave“, str. 179.

16 OIS, *Muhimme defteri 1589-1609*, 129, 757/1, 1004/1595 (prevod Abdulah Polimac).

17 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Divanı Hümayun Sicillati Mühimme Defterleri*, 78/1480. (Dalje: BOA, *A(DVNSMHD.d)*).

„Zbog toga se polažu velike nade po ovom pitanju u vas kadije. Stoga vam se naređuje, da sve gore navedene odmah dignete od svojih kuća i uputite preko skele Brod u pravcu tvrđave u koju su određeni da je čuvaju. Obzirom na važnost čuvanja spomenute tvrđave ne smije se nimalo okljevati. Sve koje dignete od kuće i uputite preko skele Brod, treba uvesti u defter - jedan ovjeren prepis toga deftera treba dostaviti glavnom carskom komandantu.“¹⁸ Jedna naredba je upućena kadijama Zvorničkog sandžaka, a nosi dataciju 4. rebiul-evvela 1019/27. maja 1610. godine.¹⁹ Ona je, osim njima, upućena i sandžakbegovima Srema, Smedereva i Zvornika. Tu je i naredba koja nosi dataciju 2. zil-hidždžeta 1022/13. januara 1614. godine.²⁰ I jedna naredba koja ima dataciju 13. ramazana 1038/6. maja 1629. godine upućena je kadijama Zvorničkog sandžaka.²¹

Jedna naredba ukazuje na značaj kadija u Zvorničkom sandžaku, a u njoj se veziru Šahin-paši i svim kadijama u Zvorničkom sandžaku govori da je ehalija sandžaka poslala svog čovjeka preko koga moli da se emri šerifom zabrane svi izlasci (obilasci terena) kao i u cijelom Carstvu i da se smijeni Bekir, kethoda Mehmed-bega, zvorničkog mutesarifa. Ehalija kaže da uđovljava svim svojim obavezama, kao što daje godišnje potreban broj čamaca (šajka), a i ostale važne zadatke ispunjava. Iako su u cijelom Carstvu izlasci zabranjeni, mirimiran i miriliva se ne pokoravaju carskim naredbama. Stalno obilaze sa velikom pratnjom konjanika, besplatno jedu, konače, oduzimaju hranu i ostalo. Pored toga, od svake kuće naplaćuju tzv. janšizhad po 120 akči, o Đurđevu od svake kuće uzimaju po jednu ovcu i jungu masla, za vrijeme ljeta na ime tzv. tiran ve uzun akči i to po jedan groš, a samo da bi došli do novca, raju ni krivu ni dužnu dovode na sud i hapse i naplaćuju velike iznose na ime takse za džerimu koja nije ni dokazana. Pored svega naplaćuju velike iznose na ime takozvane takse ajak-teri. Ima nekoliko godina kako svake godine, pored svega gore navedenog, Bekir, kethoda Mehmed-bega, mutesarifa Zvorničkog sandžaka, dvaput godišnje obilazi sandžak sa svojom konjaničkom pratnjom, protuzakonito naplaćuje mnogo novca od raje i stalno vrši nepravdu nad njom. Svi su izgledi da će se raja zbog toga razbježati, pa će stati dalja izgradnja i prikupljanje čamaca za rat kod Ozije. Iz svega izloženog su zamolili kao gore. Ovim se naređuje da se postupi u smislu zamolbe, a protiv navedenog Bekira povesti postupak i sve što se utvrdi da je uzeo ima se vratiti onome kome pripada. Ubuduće se ne smije postavljati za kethodu

18 OIS, *Muhimme defteri 1589-1609*, 139/III, 142, 124/III, 765/1, 1004/1595 (prevod Abdulah Polimac).

19 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 79/41.

20 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 80/221.

21 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 84/10.

mutesarifa live onaj ko će činiti zulum nad rajom, nego onaj koji će je uzeti pod svoju zaštitu. Ukoliko se neko pojavi da i dalje ne poštuje carske naredbe, o njemu odmah podnijeti Porti izvještaj.²²

Polje djelovanja kadija Zvorničkog sandžaka u XVII stoljeću

Na osnovu sidžila tuzlanskog kadije iz sredine XVII stoljeća može se vidjeti raznovrsnost djelovanja jednog kadije sa tog područja. Iako je u pitanju samo jedan kadiluk i djelovanje jednog kadije, smatramo da je relevantan pokazatelj jer se radi o značajnom kadiluku na području Zvorničkog sandžaka XVII stoljeća. Tako se u tom sidžilu nalazi: naredba u kojoj стоји da spahije trebaju na vrijeme kupiti porez, da ne smiju u svako doba ići na sela i da ne smiju tražiti poreza više nego je određeno. Tu se nalazi dokument o vjenčanju Zejnebe kćeri Ridvana sa Kejvan Abdulahom, te punomoć Fatime kćeri Seferove o obavljanju poslova za nju.²³ Osim toga, u ovom sidžilu se nalazi tužba Ahmeda sina Šahmana iz mahale Tušanj u Donjoj Tuzli kojom traži da Mustafa vrati 7.000 akči koje je ostao dužan Šahmanu kao svom staratelju. Pošto je tuženi pomoću svjedoka potvrđio da je Ahmedovom ocu vratio sav dug nakon punoljetstva, šerijatski sud je tužbu odbio.²⁴

Iz ovog vremena postoji i dokument o vjenčanju Muhamrema sina Sinana i Selime kćeri Derviša, potom dokumenti: da je Ramazan sin Alijev dao pozajmicu od 1.000 dirhema Jusufu sinu Nuralije; dokument o vjenčanju Abdulaha sina Mehmedovog i Fatime kćeri Seferove; o prodaji posjeda Mahmuda sina Alibešinog iz Donje Tuzle; o predaji pojedinih njiva u selu Donja Smoluća Isa-begu; o vjenčanju Hasana sina Abdulahovog i Emine kćeri Jahja; zatim žalba mutevelije Zejnebinog vakufa da katolkinja po imenu Kata duguje za kuću u kojoj živi 2.550 akči i nije kanje te žalbe od strane vlasnice; potvrda da je Rujet-hanuma, starateljica Rabije kćeri Halila, nakon smrti Rabijine majke preuzeila naslijedstvo od njenog muža Abdulaha sina Kejvanovog; naredba kojom se „baštine“ oslobođaju poreza jer su kod kadije uveli u registar da se njiva koja je ranije obrađivana već duže vrijeme ne obrađuje.²⁵ Nisu evidentirani podnosioci zahtjeva, jer nedostaje prvi dio dokumenta.

S ovim se ne završava broj dokumenata iz kojih se vidi djelokrug kadije. Tu je objava dvije žene, Hatidže i Umihane, da se njihov spor sa Šakirom

22 OIS, *Muhimme defteri 1589-1609*, 139/III, 78, 124/II, 728/2, 1038/1629 (prevod Abdulah Polimac).

23 Tufan Gündüz, *Tuzlanski, bijeljinski i srebrenički sidžil (1641-1883)*, Tuzla, 2008, str. 30. (Dalje: T. Gündüz, *Tuzlanski*).

24 Nermana Hodžić, *Orijentalna zbirka 1578-1936. analitički inventar*, Sarajevo, 1990, str. 9. (Dalje: N. Hodžić, *Orijentalna zbirka*).

25 Primjedba Tufana Gündüza.

kćerkom Hajdara iz Turali mahale u Donjoj Tuzli oko imanja koje im je ostavio otac okončao i da su se sporazumjeli mirnim putem; rješenje na osnovu koga se zemlja koju je bespravno zagradio smolučki knez Dragoje mora vratiti njenim pravim vlasnicima;²⁶ dokument o prodaji: „...kada je Abdulmumin Behramov, nastanjen u Donjoj Tuzli, kupio pola mlina na rijeci Spreći od Husam-efendije...“;²⁷ zatim dokument o zaostavštini u kojem stoji da se crkvi dodjeljuje ono što je ostalo iza nekog svećenika koji je pronađen mrtav, a na osnovu tvrdnje crkve da to njoj pripada; potom dokument da je Sakina kći Beširova, nastanjena u Donjoj Tuzli u Džundizade (Džindić) mahali,²⁸ prodala neke svoje posjede u selu Donice u okrugu Zvornik; nadalje, dokument o tome da Simun sin Vranešev izjavljuje da ustupa svoje “baštine” u Lukavac selu u blizini Tuzle Vučeti sinu Jovana, Petru sinu Vučinovom, jer ih već dugo vremena ne obrađuje. Dalje, tu su još: berat o imenovanju tobdžije za tvrđavu Pečuj; potvrda da će jetimske naknade za djecu preminulog Velija iz Osman Ćehajine mahale davati Ahmed sin Ibrahimov iz Turali-begove mahale; dokument o vjenčanju Behrama sina Abdulahovog i Sakine kćeri Sulejmana; izjava da sin Osmanov još nije platio neki posjed kojeg je kupio od Razije kćeri Čauša Sefera; jedno jamstvo; Mustafa sin narednika Husejna, nastanjen u selu Đurđevik kod Tuzle,²⁹ žali se na Fatimu kćer Osmanovu; dokument o prodaji posjeda u kojem se navodi da je Osman, nastanjen u Tuzli, prodao posjed nastanjenom u utvrdi Temišvar.³⁰

U ovom sidžilu ima još zanimljivih dokumenata koji objašnjavaju kako su se neke stvari konkretno rješavale. Jedna od njih je i isprava o oslobođenju roba, u kojoj se kaže: „Vlasnik ove isprave, (osoba) srednjeg rasta, guste brade i otvorene prirode Pijale, sin Abdulahov, došao je pred časni Šeriatski sud i simbol vjere i pokazao je oprosnicu datiranu sa džumadel-ulamaom 1051. godine (u augustu 1641. godine) koju su mu izdali, svojeručno potpisali i svojim pečatom ovjerili: Ahmedbeg, Hasanbeg i Husejinbeg i u kojoj izjavljaju da ga u ime Boga opraćaju. U smislu te oproštajnice on traži da mu se od strane Šerijatskog suda izda i zvanična potvrda o slobodi. Kako je u navedenoj oproštajnici stvarno precizirano oslobođenje ropstva navedenog Pijale, sina Abdulahova, i on tim, kao i svi ostali muslimani, postao slobodan, to on na temelju toga ima sva prava koja imaju ostali muslimani i sve dužnosti kojima su zaduženi ostali muslimani. Potvrđujući ovim osnovna prava (svakog čovjeka) i donoseći presudu u pogledu novonastale situacije,

26 N. Hodžić, *Orijentalna zbirka*, str. 9.

27 Primjedba Tufana Gündüza.

28 Radi se o Džindić mahali u Tuzli, kao što je pročitao i Tufan Gündüz.

29 Đurđevik danas pripada području općine Živinice

30 T. Gündüz, *Tuzlanski*, str. 34.

izdaje se navedenom isprava kao dokaz njegove slobode i predaje se u ruke moliocu. Svjedoci: Stub plemenitih i sebi ravnih, sveopšti povjerencik Visoke porte Ahmed sin Ibrahimpahišin, Stub sebi ravnih, Osman-čehaja, Mustafa sin Mehmedbegov, Hadži Ismail, Mehmed Čelebi, pjesnik, Halil Čelebi, Hadži Kurd, Mustafa-baša, brat Hadži Ismailov, Hasan Čelebi iz G. Tuzle, Ibrahim Čelebi iz Kolovrata, Ahmed-čauš, Ismail-baša Arapović, Sulejman Čelebi, pisar, Zulfikar-agu sin Abdulahov, Derviš-agu iz Brdnika.“³¹

U navedenom sidžilu stoji i dokument u kome se kaže: „Ovom časnom sudu pristupiše: tražilac ove ubilježbe Mehmed sin Balin i kršćani Šimun sin Vranešev, Vučeta sin Jovanov, Petar sin Vučin, svi iz Lukavice, i izjavio je slijedeće: ‘U navedenom selu i to u mahali ‘Brdska’ uživao je (navedeni Mehmed) mjesto ‘Baština’, ali od nazad dvije godine (računajući od časa ovog pisanja)³² navedena ‘Baština’ je potpuno napuštena i navedeni je nije obrađivao (ni sijao ni žeo). Da je ona uistinu napuštena, na to imaju i svjedoci... i to Halil Kazaz i Topal Zulfikar... iz D. Tuzle‘. Navedeni svjedoci su pristupili sudu i izjavili: ‘Stvarno, ... u navedenom selu, u spomenutoj mahali ‘Brdskoj’, napuštena su od nazad dvije godine mjesta koja je navedeni držao u posjedu i ne obrađuju se. Mi smo svjedoci da je to napuštanje i za ranijeg kadije bilo uneseno u sidžil i to ovim i svjedočimo‘. Kako to njihovo svjedočanstvo, dato u obliku izvješća, ima uslove valjanosti, to se rješava da se s navedene ‘Baštine’ ne uzima harač i to se na zahtjev stranke i u sidžil unosi, piše se ova potvrda i predaje u ruke tražioca da mu za slučaj potrebe posluži kao dokaz. To se dogodilo i upisano je u zadnjem desetku blaženog redžeba 1055. godine (početkom novembra 1645. g.). Svjedoci: Šahbaz Čelebi, imam, Malkoč sin Ramadanov, Mustafa, sin Mehmeda Čelebije.“³³

Kadiluci u Zvorničkom sandžaku u XVII stoljeću

Bijeljina. Prema dosadašnjim podacima, kadiluk Bijeljina je formiran vjerovatno između februara i kraja 1572. godine. Prvi put se spominje 2. augusta 1580. godine. Ovom kadiluku, osim Bijeljine, pripadale su nahiće Koraj i Teočak.³⁴ Nalazio se udaljen dvadeset pet konaka od Istanbula. Prema Abdulahu Huremoviću graničio je sa kadilucima Tešanj³⁵ i Šabac

31 Šaban Hodžić, “Stari turski dokumenti sa tuzlanskog područja“, *Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne*, knj. I, Sarajevo, 1957, str. 48. (Dalje: Š. Hodžić, „Stari turski dokumenti“).

32 Primjedba Šabana Hodžića.

33 Š. Hodžić, “Stari turski dokumenti“, str. 49.

34 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975, str. 58. (Dalje: A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*).

35 Huremović je očito pogriješio, jer je nemoguće da ovaj kadiluk graniči sa tešanskim.

(Bögürdelen).³⁶ Prema drugim podacima ovaj je kadiluk osnovan nešto prije 1634. godine. Tada se prvi put spominje u poznatim izvorima, a nastao je izdvajanjem nahija Bijeljina, Teočak i Koraj iz Zvorničkog kadiluka. Veće naselje na teritoriji ovog kadiluka, pored Bijeljine, bila je Janja. Pored kadije, u Bijeljini je sjedio serdar i čehaja zvorničkog sandžakbega.³⁷ Neki navode da se već 1607. godine Bijeljina javlja kao sjedište kadiluka.³⁸

Brvenik. Istočno od Trepče, na sastavu Brvenice i Laba, na putu iz Prištine za Kuršumliju, ležala je varošica Brvenik (Breuenico, Bereunich). Godine 1280. spominje se kotorska i dubrovačka naseobina. Krajem XIV stoljeća bila su vlastela Musići gospodari ove oblasti, njih srpske narodne pjesme o ratu na Kosovu slave kao stanovnike „čisto srebrenih majdana“.³⁹ Godine 1516. na teritoriji kadiluka Brvenik spominju se još nahije Ostatije i Bobolj. One su dotad pripadale Bosanskom sandžaku. Poslije 1480, a prije 1516. godine osnovan je u Smederevskom sandžaku kadiluk Užice. Istovremeno je ovaj kadiluk sa svojom istoimenom nahijom pripojen Zvorničkom sandžaku. Tako su starom Brveničkom kadiluku u Zvorničkom sandžaku ostale samo njegova velika nahija Brvenik i nahija Gošćanica.⁴⁰ U popisu iz 1519. godine u ovoj nahiji su se nalazila sela: Korlače, Koznik, Parohin Dol, Paluča, Lučice, Žežena i dr.⁴¹ Iz jednog fermana iz džumadel-ula 967/29. januara – 27. februara 1560. godine upućenog zvorničkom sandžakbegu i kadiji Brvenika saznajemo da je brvenički kadija obavijestio Portu u Istanbulu da su neke spahije sa područja ovog kadiluka natjerale raju na rad u rudnicima. Naime, spahije su napadale hrišćanske kuće, a zbog razbojništva spahija Zaplanina je opustošena. Nekima iz Zaplanine imovina je opljačkana. Stoga je naređeno da kada stigne sultanova zapovijest da se pohvata grupa razbojnika, a opljačkana imovina ima da se vlasnicima vrati. O tom predmetu trebalo je da se pošalje prepis iz sudskog sidžila, kako bi se centralna vlada s tim upoznala.⁴² Brveničkom kadiji, kao i kadijama Novog Pazara i Trgovišta, upućena je naredba u vezi sa mahzarom koji su poslali stanovnici nahije Mudnik? u Zvorničkom sandžaku. Oni se žale na sandžakbega koji sa sto pedeset vojnika konjanika

36 H. Šabanović, "Popis kadiluka", str. 341.

37 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 202.

38 *Historija naroda Jugoslavije*, Tom II, Zagreb, 1959, str. 590.

39 Konstantin Jireček, "Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u Srednjem vijeku", u: *Zbornik Konstantina Jirečeka*, I, Beograd, 1959, str. 267.

40 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 200.

41 *Dva najranija popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533.)*, prevod, transliteracija i obrada Adem Handžić, Sarajevo, 1986, str. 32-34.

42 Skender Rizaj, „Rudarstvo Bosne u XVI i XVII veku u svjetlu nekih tursko-osmanskih izvora“, u: Radovi sa Simpozijuma *Rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od preistorije do početka XX vijeka*, Zenica, 1999, str. 312.

ide od sela do sela i traži na ime hrane i peškeša određene svote novca. Oni za sebe kažu da su rudari i derbendžije (čuvari prolaza, klanaca).⁴³ Brvenički kadiluk se spominje u XVII stoljeću kod Mostarca Abdulaha Huremovića. On za njega kaže da je u rangu Čelebi Pazara (Rogatice). Kadiluk Brvenik je u to vrijeme bio neposredno do Novog Pazara. Oko njega su kadiluci Novi Pazar i Stari Vlah.⁴⁴ Kadija Brvenika, kome se ne navodi ime, spominje se dvadesetih godina XVIII stoljeća kada je njemu i bosanskom namjesniku naređeno da reaguju na žalbu Ahmeda, alajbega Zvorničkog sandžaka, protiv emina prištinske mukate.⁴⁵

Gračanica. Različita su mišljenja o osnivanju kadiluka Gračanica. Prema jednima osnovan je početkom 1572. godine,⁴⁶ dok je prema drugom mišljenju kadiluk u Gračanici organiziran 1580. godine. Osim Gračanice, obuhvatao je današnja naselja Brčko, Bosanski Šamac, Modriču i Gradačac.⁴⁷ Hazim Šabanović navodi: „Ovaj kadiluk se spominje u izvorima tek 1633. godine. Osnovan je vjerovatno izdvajanjem nahija Završ, Nenavište, Srebrenik, Soko (Posavski) i Gračanica iz Zvorničkog kadiluka. Ove se nahije u XVIII stoljeću spominju na teritoriji tog kadiluka.“⁴⁸ Držimo da je ovaj kadiluk ipak osnovan 1572. godine na osnovu navoda Adema Handžića vezano za ovu temu. Veće naselje u Gračaničkom kadiluku bila je Modriča, koja se spominje u prvoj polovini XVI stoljeća kao selo, a 1548. kao pazar (trg). Oko 1620. podignuta je u rang kasabe nastojanjem ondašnjeg bosanskog defterdara Osmana. Ovome je kadiluku pripadalo i Brčko, koje se spominje 1548. godine kao selo.⁴⁹ Abdulah Huremović piše da se kadiluk Gradčanica (Gračanica) nalazi u Zvorničkom sandžaku, trideset konaka udaljen od Istanbula. Okolo su kadiluci Memlehatejn (Tuzle) i Zvornik.⁵⁰ Jedan dokument iz 1643. godine spominje Gradačac u okviru Gračaničkog kadiluka kome je, izgleda, trajno pripadao.⁵¹

43 85 *Numarali Mühimme Defteri* (1040-1041 (1042)/1630-1631-1632), Hüküm 211, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002.

44 H. Šabanović, "Popis kadiluka", str. 341.

45 OIS, *Şikayet defteri*, 1169, 99, 209/2, 1138/1725.

46 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 57; Sadik Šehić, „Gračanički kadiluk u Zvorničkom sandžaku – neki dokumenti“, *Gračanički glasnik*, maj 1999, str. 48; Edin Šaković, „Značaj vakufa u razvoju gračaničke čaršije“, *Gračanički glasnik*, godina IX, br. 17, maj 2004, str. 70.

47 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knjiga II, Sarajevo, 1998, str. 185.

48 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 202.

49 Isto, 202.

50 H. Šabanović, "Popis kadiluka", str. 348.

51 Muhamed Hadžijahić, Teufik Imamović, *Gradačac i okolina*, Gradačac 1960, str. 22-23 (djelo u rukopisu).

Jadar i Ptičar (Loznica). Stare nahiye Jadar i Ptičar postale su negdje u XVII stoljeću poseban kadiluk koji se spominje 1667. pod prvim, a 1683. godine pod drugim imenom. U spisku kadiluka na teritoriji evropskog dijela Osmanskog Carstva Abdulah Huremović spominje i ovaj kadiluk. Kaže da je u četvrtom rangu (sanije). Kadiluk Jadra Ibtikar (Jadar i Ptičar) pripadao je Zvorničkom sandžaku; u njegovoј neposrednoј blizini je bio kadiluk Böğürdelen (Šabac).⁵²

Krupanj (Bohorina). Prema dosadašnjim istraživanjima kadiluk Krupanj osnovan je nešto prije 5. marta 1572. godine. Tada se prvi put spominje. Osnivanjem ovog kadiluka otpalo je od Srebreničkog kadiluka svih pet nahiya koje su se prostirale s desne strane Drine, između Brveničkog na jugu i Šabačkog kadiluka na sjeveru. To su: Krupanj, Bohorina, Rađevina, Jadar i Ptičar, koje je obuhvatao upravo novoosnovani kadiluk Krupanj. Tako je Srebrenički kadiluk ostao ograničen samo na nahiye na bosanskoj strani: Šubin, Srebrenica, Kušlat i Ludmer (Budimir).⁵³ Krupanjski kadiluk obuhvatao je najvećim dijelom planinsko područje i imao izrazito stočarsku privredu pa je i stanovništvo najvećim dijelom evidentirano kao pastirsko (vlasi) i plaćalo filuriju. Bio je u početku i značajnije rudarsko područje, ali je s uspostavljanjem osmanske vlasti sve više gubio značaj. U samom Krupnju je postojao rudnik željeza, ali je prije sredine XVI stoljeća prestao sa proizvodnjom.⁵⁴

I ovaj kadiluk u Zvorničkom sandžaku navodi Abdulah Huremović. Bio je dvadeset i tri konaka udaljen od Istanbula. Graničio je sa kadilucima Jadar sa Ptičarom i Čajniče.⁵⁵ Od nahiye Krupnja i Bohorine formiran je nešto prije 1667. godine poseban kadiluk, koji se tada prvi put spominje. Ovaj se kadiluk ponovo spominje 1683. godine. I krupanjski kadija se nalazi među kadijama iz Zvorničkog sandžaka (Zvornika, Loznic i Tuzle) koji se žale na postupak tadašnjeg zvorničkog sandžakbega Idris-bega. Oni navode da je dotični sandžakbeg prije polaska u rat 1123/1711. godine pokupio mnogo imetka od raje i naroda.⁵⁶ Zatim se navodi u jednom popisu kadiluka iz 1745. godine pod imenom Bohorina, s tim da ovaj popis u osnovi prikazuje mnogo starije stanje, svakako iz XVII stoljeća. Bohorina je u XVII stoljeću često spajana sa Jajcem i davana u nadležnost jednom kadiji. Drugih podataka o ovom kadiluku nema.⁵⁷

52 H. Šabanović, "Popis kadiluka", str. 356.

53 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 56.

54 H. Šabanović, "Popis kadiluka", str. 356.

55 Isto, str. 342. Kada spominje kadiluk Čajniče, Huremović kaže da se graniči sa kadilucima Sarajevo, Tašlidža i Foča, str. 344.

56 OIS, *Sıkayet defteri*, 556, 92, 526/4, 1124/1712.

57 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 203.

Srebrenica. Kadiluk Srebrenica je osnovan neposredno iza osmanskog osvajanja. U početku je bio u okviru Smederevskog sandžaka. Prema popisu toga sandžaka iz 1476/7. godine, pripadale su mu na bosanskoj strani nahije Srebrenica, Šubin, Kušlat, Budimir, zatim na desnoj strani Drine grad Soko sa okolinom. Tom kadiluku su od njegovog osnivanja pripadale i nahije istočno od Drine: Krupanj, Bohorina, Rađevina, Jadar i Ptičar. Nijedna od njih se ne spominje u popisu Smederevskog sandžaka. Te nahije se ne spominju ni znatno kasnije. Ni u najranijem popisu Zvorničkog sandžaka nema ni o jednoj spomena, dok se na bosanskoj strani spominju u tom izvoru i nova područja koja nisu bila evidentirana 1476/7. godine. Nahije Krupanj, Bohorina, Rađevina, Jadar i Ptičar pripojene su Zvorničkom sandžaku, odnosno Srebreničkom kadiluku, svakako poslije najranijeg popisa Zvorničkog sandžaka, a prije 1516. godine.⁵⁸

Sve one, osim Jadra, spominju se prilikom popisa vlaha iz 1528. godine, odnosno popisa mukata toga sandžaka u trećem deceniju XVI stoljeća. Nahija Jadar spominje se tek 1533. godine.⁵⁹ Srebreničkom kadiluku nisu nikada pripadale Šabačka, kao ni dvije Mačvanske nahije. To je područje od 1521. godine predstavljalo teritorij Šabačkog kadiluka. Isto tako Srebreničkom kadiluku nije nikada pripadalo područje bivše Srebreničke banovine, jer je znatno prije pada te banovine bio osnovan Zvornički kadiluk pa je osvajanjem to područje bilo pripojeno Zvorničkom, a ne Srebreničkom kadiluku.⁶⁰ Kada je sultanova vojska osvojila Srebreničku banovinu, stekla je prostrani pojas do tada ničije zemlje između posjeda Osmanske Carevine i Ugarske Kraljevine: Soli i Usora, zatim cijela Usorska, odnosno Srebrenička banovina (prije 1515. g.), kao i preostali teritorij između Spreče, Bosne, Save i Drine (prije 1528). Sav taj teritorij priključen je Zvorničkom sandžaku i Srebreničkom kadiluku koji je sve do dvadesetih godina XVI stoljeća bio jedini kadiluk u tom sandžaku. Do tog vremena nema nikakvih značajnih promjena u pogledu njegove administrativne podjele.⁶¹ Abdulah Huremović piše: „Kadiluk Srebrenica je u Zvorničkom sandžaku. Dvadesetak konaka je daleko od Istanbula. Okolo su kadiluci Prača i Osat. Ovdje je nekad bio srebreni rudnik.“⁶²

Bögürdelen (Šabac). Prema Ademu Handžiću, Šabački kadiluk osnovan je odmah po definitivnom osmanskom zauzeću toga grada (1521). Kao kadiluk prvi put se spominje 1528. godine. Tada je šabački kadija izdao svoje

58 Edin Mutapčić, "Kadiluk Srebrenica – upravno-teritorijalno ustrojstvo u XVI stoljeću", *Zbornik radova*, Međunarodni naučni simpozij „Bosna i Hercegovina od dolaska Osmanlija do danas“, Tuzla, 2011, str. 507.

59 Isto.

60 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 52-53.

61 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 170.

62 H. Šabanović, "Popis kadiluka", str. 346.

potvrde u vezi sa zakupom nekih mukata u Šapcu. Iz istog izvora se ujedno vidi da su tome kadiluku osim Šabačke nahije pripadale i nahije Donja i Gornja Mačva.⁶³ Međutim, prema Hazimu Šabanoviću, tek poslije 1533, a prije 1548. godine osnovan je kadiluk Bögürdelen ili Šabac, koji se u izvorima prvi put spominje 1548. godine. Ovom kadiluku pripadale su nahije Bögürdelen (Šabac), Donja i Gornja Mačva. Ako su nekada bile u sastavu ovoga kadiluka, pet nahija: Rađevina, Krupanj, Jadar, Ptičar i Bohorina mogле su ostati u njegovom sastavu samo do početka XVII stoljeća, kada su pretvorene u dva zasebna kadiluka: Krupanj sa Bohorinom i Loznicu ili Jadar i Ptičar.⁶⁴

Abdulah Huremović ovaj kadiluk ispravno smješta u Zvornički sandžak, kada navodi: „Udaljen je dvadeset i dva konaka od Istanbula. Unaokolo su kadiluci Valpovo i Zvornik“.⁶⁵ Kadiluk se u jednom dokumentu spominje pri kraju XVII stoljeća. U pitanju je ferman koji je datiran 2. zil-kadeta 1108/23. maja 1697. godine, a izdan na molbu zvorničkog sandžakbega Osmana. Ferman govori o nezakonitom prisvajaju jednog dijela plijena od strane Fejzullaha, alajbega Sremskog sandžaka, a koji ustvari pripada Šabačkom kadiluku i tvrđavi.⁶⁶ Ovaj kadiluk se spominje i u prvoj deceniji XVIII stoljeća kada je timarlija Abdulah, koji je dobio timar u iznosu od sedam hiljada tri stotine akči u selu Donje Skakavice u nahiji Šabac, uputio molbu da se niko ne mijese u to,⁶⁷ kao i u jednoj žalbi kada se izvjesni zaim Hasan žali na uznenimiravanje njegovog zjameta koji se nalazi u nahiji Šabac, a šabačkom kadiji se govori kako da postupi u tom slučaju.⁶⁸

Tuzla (Memlehaten). Kadiluk Memlehaten (Dvije Tuzle) osnovan je najvjerojatnije istovremeno kada i dva susjedna kadiluka – Gračanica i Bijeljina. To se dogodilo odmah poslije februara 1572. godine. Tada se kasaba Donja Tuzla spominje u okviru Zvorničkog kadiluka. Prema Ademu Handžiću, Tuzlanski kadiluk spominje se prvi put tek 28. džumadel-uhra 982/15. oktobra 1574. Tada je Veli halifa, naib kadije u Donjoj Tuzli, vodio postupak i zapisao u sidžil jamstvo četraest osoba koje su materijalno jamčile u prilog postavljanju zaima Omera za novog nazira carskih zakupa (mukata) u četiri sandžaka: Smederevu, Zvorniku, Sremu i Kruševcu.⁶⁹ Zatim se ponovo spominje Veli halifa, naib donjotuzlanskog kadije, 14. januara 1575. godine. Tada je evidentirano u sidžil jamstvo deset osoba u prilog Husreva, sina

63 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 55.

64 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 200.

65 H. Šabanović, „Popis kadiluka“, str. 340.

66 Bašbakanlık Osmanlı Arşivi *İbnülemin Askeriye* 46/4157. (Dalje: BOA, IE.AS).

67 OIS, *Şikayet defteri*, 309, 92, 278/2, 1118/1706.

68 OIS, *Şikayet defteri*, 453, 92, 435/3, 1121/1709.

69 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 56.

Abdulahova, šafara i multezima iz Hadži Hasanove mahale u Donjoj Tuzli povodom zakupa prihoda tuzlanskih solana i drugih prihoda koji su spadali u jedinstven zakup.⁷⁰

Prema Hamdiji Kreševljakoviću, Tuzla je postala zaseban kадилук najranije oko 1581. godine.⁷¹ Hazim Šabanović je pisao da je ovaj kадилук osnovan poslije 1572., a prije 1634. godine kada se prvi put spominje. Zvanično je nazvan Memlehatējn, što doslovno znači „dvije Soli“, dakle Gornja i Donja Tuzla. To znači da se ne može bliže utvrditi kada je osnovan ovaj kадилук. Tek 1634. godine spominju se obje Tuzle kao zaseban kадилук u Zvorničkom sandžaku. Ovaj kадилук osnovan je izdvajanjem nekih nahija iz Zvorničkog kадилuka. Sada se ne zna koje su nahije sačinjavale prvobitnu teritoriju tog kадилuka. U dokumentima iz sredine XVII stoljeća spominju se na teritoriji Tuzlanskog kадилuka pored Gornje i Donje Tuzle još nahije Sapna, Spreča, Gostilj, Dramešin, Paske, Visori, Jasenica, Smoluća. Kadija ovog kадилuka imao je svoje sjedište prvo u Gornjoj, a kasnije u Donjoj Tuzli.⁷²

Do februara 1572. godine izgrađeni su brojni objekti velikog dobrotvora Donje Tuzle Turali-bega, kada je legalizovana i njegova vakufnama. Tako su bili podignuti i brojni objekti u Gornjoj Tuzli. Taj podatak pojačava mišljenje da je ovaj kадилук osnovan odmah nakon februara 1572. godine. Prema Huremoviću, „pripadao je rangu Čelebi Pazara, udaljen trideset konaka od Istanbula, a oko njega su kадилuci Zvornik i Gračanica.“⁷³

Zvornik. Prema osmanskim izvorima, Zvornik kao kадилук se prvi put spominje 9. oktobra 1477. godine. Zvornički kadija se spominje u kontekstu zakupljivanja državnih prihoda od slanih izvora u Donjoj Tuzli, gdje je preporučio kao zastupnike dvojicu vojnih zapovjednika iz Zvornika: reisa Mursela, sina Timurtašova i reisa Bahadira. Zatim su 25. maja 1491. godine Balibeg, miriliva Zvorničkog sandžaka, i mevlana Sule, kadija zvorničkog grada, te silahdar Balija, emin i Mahmud, katib predstavljali odbor pod čijim su rukovodstvom i nadzorom generalno popravljeni i utvrđeni gradovi Zvornik i Srebrenica, na kojima su radovi trajali od 25. maja do 13. septembra 1491. godine.⁷⁴

Po mišljenju Hazima Šabanovića, Zvornički kадилук nije osnovan ni 1480. godine, kada je osnovan Zvornički sandžak, već tek poslije 1533, kada

70 Isto, str. 56.

71 Hamdija Kreševljaković, „Turalibegov vakuf u Tuzli – Prilog povijesti XVI stoljeća“, *Glasnik VIS-a*, br. 2, Sarajevo, 1941, str. 41.

72 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 202.

73 H. Šabanović, „Popis kадилuka“, str. 353.

74 Adem Handžić, „Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku“, *GDI BiH*, godina XVIII, Sarajevo, 1970, str. 153; Hifzija Suljkić, „Zvornički kадилук“, *Islamska misao*, br. 137, Sarajevo, 1990, str. 44-45. (Dalje: H. Suljkić, „Zvornički kадилук“).

se i sam Zvornik još uvijek nalazio u sastavu Srebreničkog kadiruka, a prije 1572. godine, kada se taj kadiruk prvi put spominje u izvorima.⁷⁵ Abdulah Huremović za njega kaže: „Kadiruk Zvornik je u istoimenom sandžaku. Udaljen je dvadeset i četiri dana hoda od Istanbula. Unaokolo su kadiruci Srebrenica i Šabac.⁷⁶

Teritorij Zvorničkog kadiruka nije prelazio na desnu stranu Drine. Pripadale su mu u početku nahije sjeverozapadno od Zvornika, tj. s lijeve strane Drine i Drinjače i to: Zvornik, Gostilj, Drametin, Gornja i Donja Tuzla. Osvajanjem Srebreničke banovine (1512.) priključeno mu je i svo područje do Save sa nahijama: Sapna, Spreča, Završ, Teočak, Bijeljina, Koraj, Visori, Jasenica, Smoluća, Srebrenik, Soko i Nenavište (Gradačac). Ali ovo kasnije priključeno područje je početkom osme decenije XVI stoljeća od njega otocijepljeno i razdijeljeno na tri novoosnovana kadiruka: Tuzlu, Gračanicu i Bijeljinu. Najvjerojatnije početkom 1572. godine bila je izdvojena iz Zvorničkog kadiruka cijela oblast sjeverno od linije: Teočak, Donja Tuzla, Donja Spreča, u kojoj su formirani novi kadiruci.⁷⁷

U jednom hukumu Bajram-begu, sandžakbegu Srijema, uručenom divan-katibu Derviš Čelebiji 22. ševvala 967/16. 7. 1560. godine, Porti je saopšteno da je Memi, dizdar Marovića, ubica kadije Uzeira, koji je bio kadija u Zvorniku, nađen i ubijen u Istanbulu.⁷⁸ Za ovaj kadiruk i za mjesto boravka kadije izvan Zvornika je zanimljiv jedan hukum koji je upućen kadiji Zvornika po sandžakbegovom čovjeku Mustafi 27. ševvala 973/17. 5. 1566. godine. U njemu stoji da je zvornički sandžakbeg Šaban izvijestio Portu da su od davnina kadije stanovali u Zvorniku, a da ovaj kadija boravi na mjestu udaljenom dan i po hoda, što predstavlja nemalu smetnju u obavljanju poslova vezanih za rad, a naročito to kinji podanike prilikom uplate harača, adet-i agnama i sl. U vezi s tim naređuje se kadiji da dođe u Zvornik i da mu to bude mjesto stalnog boravka i službovanja.⁷⁹

Podatak o teritorijalnom okviru Zvorničkog kadiruka značajan je za pitanje administrativno-sudske podjele ove oblasti iz sredine XVI stoljeća. U jednom od tih popisa navodi se 13 nahija. Zna se, međutim, da su tome kadiruku, pored ostalih, pripadale i nahije: Gornja Tuzla, Donja Tuzla, Teočak i Sapna.⁸⁰

75 H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 201.

76 H. Šabanović, „Popis kadiruka“, str. 337.

77 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 55.

78 O tome: BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 3/1334, H. Suljkić, „Zvornički kadiruk“, str. 44.

79 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 5/1554.

80 Adem Handžić, „Izgradnja lada kod Novog na Savi u XVI vijeku“, *POF*, XXII-XXIII/1972-73, Sarajevo, 1976, str. 105.

Pojedine kadije Zvorničkog sandžaka XVII stoljeća

Na osnovu arhivskih istraživanja, uspjeli smo identifikovati izvjestan broj kadija koji su obavljali ovu dužnost na području Zvorničkog sandžaka tokom XVII stoljeća. Zbog kontinuiteta ove značajne službe Osmanske države na području Zvorničkog sandžaka naveli smo neke kadije iz XVI, ali i neke primjere iz XVIII stoljeća. Kadija kadiluka Šabac bio je Mustafa sin Abdullatifov. Njegovo ime se nalazi na dijelu jednog deftera u vezi sa nahijom Jadarski i Ptičar. Defter nosi dataciju 29. zil-hidždžeta 1000/6. oktobra 1592. godine.⁸¹ Na kadiju Šapca, kome se ne spominje ime, odnosi se i dokument koji nosi dataciju 28. muharrema 1018/3. maja 1609. godine.⁸² Na kadiju Šapca, kome se također ne spominje ime, odnosi se i dokument koji nosi dataciju 2. zilkadeta 1108/23. maja 1697. godine.⁸³ Osim njega, u dokumentu se spominje sandžakbeg Zvorničkog sandžaka Osman-beg i alajbeg Sremskog sandžaka Fejzullah. Na kadiju Bijeljine, kome se ne spominje ime, odnosi se dokument koji nosi dataciju 3. redžeba 1046/1. decembra 1636. godine.⁸⁴ Kadija Krupanjskog kadiluka 1595. godine bio je Abdulah sin Ejnehana.⁸⁵ Njegovo se ime vidi na pečatu i potpisu na haračkom defteru Zvorničkog sandžaka. Iste godine kadija Jadra-Ptičara bio je Muharem sin Ismaila.⁸⁶

Gračanički kadija 1572. godine bila je osoba po imenu Hasan. O njemu je zabilježen podatak da se on te godine obratio Porti u Istanbulu zbog toga što primićuri i knezovi u okviru njegovog kadiluka nisu htjeli da vrše svoje službe u vezi s carskim lađama i nisu se odazivali na pozive sandžakbegu i što se u selima koja su spadala u kneževske serbest timare događao svakakav nerед (fesad-u šena'at).⁸⁷

Ubrzo iza toga srećemo još jedan akt gračaničkog kadije u vezi s postavljanjem novog primićura. Vjerovatno krajem iste godine gračanički kadija je predložio da se na mjesto umrlog Miloša, sina Vučihne, primićura u selu Koprivni, postavi za primićura sin mu Luka. Na temelju toga Luki je 19. aprila 1573. godine izdat berat. Potom se u jednom fermanu od 29. maja 1582. godine spominje gračanički kadija po imenu Lutfulah. Prije 1046/1636. godine u Gračanici je bio kadija Mustafa b. Ahmed koji je prepisao djelo *Naqd ad-Durar* – komentar Mula Husrevovog djela iz šerijatskog prava. Autor

81 Bašbakanlık Osmanlı Arşivi *Tapu Tahrir defteri*, 1231., (Dalje: BOA, TT.d.).

82 BOA, A(DVNSMHM.d.), 78/1594.

83 BOA, A(DVNSMHM.d.), 46/4157.

84 BOA, A(DVNSMHM.d.), 87/14.

85 Dušanka Bojanić, "Krupanj i Rađevina u XVI i XVII veku", u: *Rađevina u prošlosti*, prva knjiga, Beograd, 1986, str. 158.

86 Isto.

87 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 57.

ovog djela je Muḥammad al-Wānī – Wanqūlī. Prepisivač je potpisana kao bivši kadija u Gračanici.⁸⁸ Četiri godine kasnije na položaju gračaničkog kadije bio je Mustafa, sin Merdžana Travničanin koji se javlja kao prepisivač djela *Uṣūl al-ḥikam fī niżām al-‘ālam* Hasana Kafije Pruščaka.⁸⁹

U jednoj naredbi iz posljednje decenije XVI stoljeća, tačnije 1101/1592. godine, upućenoj beglerbegu Bosne i kadiji Srebrenice navodi se da je mirimiran dostavio visokoj Porti pismo u kome izvještava: Naib Abdija sin Sidov, žitelj kadiluka Srebrenice, čini veliki zulum nad rajom. On zajedno sa vojvodom uzima od raje takozvanu „kujun akče“ i „kal-akče“ i to suprotno šerijatu, kanunu i defteru. Kada je to postalo jasno, tada mu je to zabranjeno i to sa dva emri šerifa, ali nije pomoglo. On i dalje čini nepravde kao što je ranije činio. S obzirom na izvještaj mirimirana, ovim se naređuje da se imenovani izvede pred sud, stvar raspravi, pa ukoliko nije prošlo petnaest godina od tada, sve što se protiv njega ustanovi ima da se vrati kome pripada. Ujedno se naređuje da se on smijeni sa nijabeta i ubuduće ga se ne smije postaviti za naiba.⁹⁰

Jedan od srebreničkih kadija iz XVII stoljeća bio je osoba imenom Ramadan. On je bio sin nekog Muhameda. Njegovo ime se nalazi na ovjerovljenom prepisu berata sultana Bajazida II kaluđerima majdana Srebrenice. Spomenuti kaluđeri su dobili od sultana Mehmeda II Fatiha berat da slobodno vrše kolonizaciju na tom carskom domenu, da su im crkve i imetak zaštićeni, pa im je i sultan Bajazid II obnovio te povlastice 19. džumadel-evvela 904/3. januara 1499. godine. Original ovjerovljenog prepisa (veličine 28,6 x 17,2 cm) na kome se nalazi ime srebreničkog kadije Ramadana iz 1619. godine nalazi se u arhivu Franjevačkog samostana u Fojnici (Acta Turcica, fasc. X, br. 1881). Spomenuta ovjera, u prevodu Hazima Šabanovića, glasi: „Prenešeno s originala kome se ima pokoravati bez dodavanja i manjkavosti. Ovo je napisao siromah Ramadan, kadija u Srebrenici - da im Bog oprosti (grijehe).“⁹¹ Legenda u pečatu glasi u prevodu: „Odraz dobrote Apsolutnog (Boga) Ramandan sin Muhamedov. 1027. Ta godina počinje 29 XII 1618.“⁹²

Jedan od srebreničkih kadija, kome se ne spominje ime, bio je zadužen za slučaj u vezi sa hapšenjem i tučom Alija, oca čehaje Srebrenice Mustafe. Slučaj se desio u godinama 1630– 1632. i u njemu je posredno ili neposredno učestvovalo više osoba. Rezultat svega toga je bilo hapšenje i udaranje osobe

88 M. Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, II, Sarajevo 1988, str. 56. (Dalje: M. Ždralović, *Prepisivači djela*).

89 Salih Trako i Lejla Gazić, „Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu“, *POF XXV/1975*, Sarajevo, 1977, str. 35.

90 OIS, *Muhimme defteri*, 1589-1609, 139/III, 14, 124/1, 632/1, 1001/1592

91 Hazim Šabanović, „Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća“, *Istoriskopravni zbornik*, Sarajevo 1949, str. 200. (Dalje: H. Šabanović, „Turski dokumenti“).

92 Isto, fusnota 1. Prevod Hazima Šabanovića.

koja je nakon 10 dana umrla. Kaže se da je to učinjeno sa potporom emina Srebrenice. To su, prema Mustafi, učinili: zimije Grozden i Radmiy(l)o koji su živjeli u selu Bolisik(?), zatim osoba imenom Osman koja je živjela u selu Miloniše(?), kao i Kulaksuz Memi koji je živio u selu pod imenom Ravca.⁹³

Srebrenički kadija Ismail sin Hajdarov je uputio molbu koja je datirana 20. džumadel-uhra 1073/30. januara 1663. godine u vezi sa neposlušnošću bivšeg dizdara srebreničke tvrđave Alija, koji je nasilno uzeo položaj dizdara od Mustafe. Ali je imao gedik timar u iznosu od 3.250 akči koji je uživao u nahiji Šubin koji je pripadao Srebreničkom kadiluku.⁹⁴

U jednom dokumentu na ime srebreničkog kadije, kome se ne spominje ime, navodi se da je srebrenički kadija poslao pismo Visokoj Porti u kome izvještava i predlaže: došli su pred sud imami, hatibi i sirotinja raje iz tvrđave Srebrenice i izvještavaju da je čitav sandžak Zvornika, kao i kadiluk Užica i nahije Soko, ostao prazan zbog bježanja (razlaza) ispred neprijateljske okupacije i drugih nedaća. Tada su neprijatelji zauzeli Užice i istodobno tvrđave Zvornik i Sokol. Tada su mnogi zarobljeni. Neki su popaljeni, a neki su pomrli od bolesti, tako da je svega jedna sedmina ostala, dok je ostali dio prazan. Od sada (taj preostali dio) nije u stanju da plaća tekalife koji su emri šerifom propisani. Stoga su zamolili da se uzme u obzir njihovo teško stanje. Iz istih razloga je kadiluk Srebrenica i sva ehalija Zvorničkog sandžaka zapala u bezizlazan položaj. Oni su zamolili da bosanske paše produže sa davanjem tzv. zehire beha i ištira na svu hranu za lične potrebe, ovce, junad, janjce, na hranu za marvu, na drva i na sve ostalo što im je nužno.⁹⁵ Na kadiju Srebrenice, kome se ne spominje ime, odnosi se i dokument koji ima dataciju 29. zil-hidžđeta 1102/23. septembra 1691. godine.⁹⁶ U dokumentu se spominje zvornički sandžakbeg Hasan-beg, kao i kadija Osata.

Da li se to odnosi na kadiju Ahmeda nije nam poznato, ali u drugom dokumentu se navodi da ulema i dobri ljudi grada Sarajeva podnose arz. Oni u svom mahzaru navode da već odavno nemaju kadiju niti ima ko da njihove poslove i predmet rješava po šerijatu ili po orfu. Prijeka je potreba za jednim učenim kadijom. Zamolili su da se postavi razriješeni kadija Srebrenice i Bohorine mevlana Ahmed, koji je do danas u svim mjestima gdje je bio uvijek pravedan, ispravan i niko se nije na njega potužio bilo zbog čega. Stoga su svi složno tražili da se postavi u Sarajevo. Prednji mahzar je proslijedio Porti

93 85 *Numarali Mühimme Defteri* (1040-1041(1042)/1630-1631-1632), 645/62, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002.

94 BOA, IE.AS, 24/2191

95 OIS, *Muhimme defteri*, 1589-1609, 139/III, 47, 124/I, 667/2, 1102/1690. (Sve dokumente iz arhiva Orijentalnog instituta u Sarajevu korištene u ovom radu preveo je Abdulah Polimac)

96 BOA, A(DVNSMHM.d.), 101/329.

uz poniznu svoju molbu muderris Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu Fadlullah sin Isa“.⁹⁷ Da li je to isti kadija kome je poslana jedna naredba, a u kojoj se ne spominje njegovo ime, nije nam poznato. Naredba nosi dataciju 10. muharrema 1103/3. oktobra 1691. godine.⁹⁸

Srebrenički kadija u posljednjoj deceniji XVII stoljeća bila je osoba imenom Šaban. On se spominje zajedno sa nekoliko drugih kadija: kadija Foče Mehmed, kadija Prusca Abdulbaki, kadija Mostara Mehmed.⁹⁹ Srebrenički kadija Mustafa bio je kadija pri kraju XVII stoljeća pa je vjerovatno on i posljednji srebrenički kadija u tom stoljeću. Zabilježena je jedna molba od 17. ševvala 1110/18. aprila 1699. godine. U molbi se govori da se na mjesto imama Velike džamije u kasabi Srebrenica umjesto Ebu Bekir halife koji je odstupio na vrlo lijep način imenuje Mehmed halifa.¹⁰⁰ Jedan od dokumenata upućenih srebreničkom kadiji je i onaj upućen 15. safera 1117/1705. godine. Naime, Ahmed, kapetan zvorničke tvrđave, podnio je divani humajunu arzuhal u kome moli da se emri šerifom zabrani miješanje u njegov serbestijjet, mukatu Srebrenice. Kao rezultat toga je izdata tezkira da se u pogledu toga napiše i emri šerif.¹⁰¹

Tuzlanskom kadiji, kome se ne spominje ime, izdata je naredba u vezi s timarom u Zvorničkom sandžaku. Naredba ima dataciju 24. zil-kadeta 993/17. novembra 1585. godine.¹⁰² Jedan od tuzlanskih kadija iz XVII stoljeća je Ahmed Čelebi. On je bio rodom iz Tuzle, a mnogo poznatiji je kao pjesnik na turskom jeziku. Međutim, njegov nadimak Kadi jasno ukazuje da je pripadao kadijskom staležu. Očigledno je bio obrazovana osoba. Poznat je po dva hronograma koja je spjevao, jedan iz 1009/1600-01, a drugi iz 1013/1604/05. godine, a oba su posvećena Fadlulah-efendiji koji je bio muderis u Kuršumliji medresi u Sarajevu i muderis u medresi u Beogradu, što saznamjemo upravo na osnovu tih hronograma.¹⁰³

Jedan od tuzlanskih kadija, kome se ne spominje ime, podnio je molbu u vezi sa knezom i musellimom koja ima dataciju 8. zil-kadeta 1018/2. februara 1610. godine.¹⁰⁴ Vjerovatno je istom kadiji, kome se ni ovog puta ne spominje ime, upućena jedna naredba koja nosi dataciju 17. muharrema 1019/11. aprila

97 OIS, *Zbirka ANU BiH*, 95, str. 181, 121.

98 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 101/353.

99 BOA, *IE*. 39/3768.

100 Başbakanlık Osmanlı Arşivi *İbnülemin Evkaf*, 25/3000. (Dalje: BOA, *IE.EV*).

101 GHB, MD, 47-1, 1117/1705, Obrada: Abdulah Polimac.

102 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 60/155.

103 Mehmed Handžić, "Kadi Ahmed-Čelebi", u: *Izabrana djela*, knjiga I, Sarajevo 1999, str. 561-562.

104 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 78/974.

1610. godine.¹⁰⁵ Naredba je interesantna jer se tiče nesporazuma između dva sela na području Zvornika u vezi sa posjedom nekog zemljишta.

Nekoliko tuzlanskih kadija se spominje u sidžilu tuzlanskog kadije iz sredine XVII stoljeća. Prvi od spomenutih je hadži Mehmed-efendi. Dokument u kome se javlja prvi put ime ovog kadije je jedan berat koji je datiran u mjesecu saferu 1054/18–27. 4. 1644. godine. Tada je kadija hadži Mehmed poslao na Divan jedno pismo.¹⁰⁶

Tuzlanski kadija po imenu Abdullah spominje se u jednom dokumentu koji se odnosi na žalbu starještine manastira Gradovrh kod Tuzle fra Stjep(ana) da oni ne plaćaju bedeli šakk. U dokumentu se govori o tome da je o tom pitanju vođena rasprava sredinom rebiul-ahira 1054/druga polovina juna 1644. godine. Tu se navodi da su prisutne starještine, a među njima i Abdullah-efendija koga se oslovjava sa šejh, što jasno ukazuje na njegovu učenost.¹⁰⁷

Od tuzlanskih kadija koji se spominju u sidžilu tuzlanskog kadije je i Kamili-efendija. On je po važnosti drugi kadija koji se spominje u ovom sidžilu. Spominje se u jednom pismu izvjesnog Hasana koji je obavljao dužnost kassama u Bosanskom ejaletu.¹⁰⁸ Tuzlanski kadija bio je i Ali-efendija. Ime ovog kadije se navodi u jednom beratu i spominje se kao Mevlana Ali. Berat je datiran jula 1645. godine. U njemu se govori o postavljanju na dužnost mujezina Halila Halife u selu Moranjci u džamiji Behrama čauša.¹⁰⁹

Među tuzlanskim kadijama bio je i Abdullah-efendija. Ime Abdullah-efendije se spominje u jednom dokumentu. Odnosi se na vjenčanje koje se desilo u tuzlanskoj sudnici mjeseca zul-kadeta 1055/18. decembra 1645. Iz dokumenta se razumije da je tada bilo vjenčanje između stanovnika sela Dobrnja koje je u sastavu Tuzlanskog kadiluka. Prema dokumentu mладenci su Hasan, sin Abdullahov i Emina, kći Jahja. U dokumentu se navodi pet osoba kao svjedoci. Dvije od ovih pet osoba su bile i predstavnici suda. Njihova imena su Rizvan, el-muhzir i Omer, el-muhzir. Najvažnija osoba koja se u ovom dokumentu spominje je „poštovani kadija Abdullah-efendija“ (*Fahrii'l-kudat Abdullah Efendi el-Kadi*).¹¹⁰

Jedan od kadija Tuzlanskog kadiluka bio je i osoba imenom Omer sin Emrullahov. Vjerovatno je djelovao sedamdesetih godina XVII stoljeća. Njegovo ime se spominje u prepisu poznate ahdname sultana Mehmeda II Fatiha bosanskim franjevcima. Tu on izričito navodi da je kadija u dvjema Tuzlama

105 BOA, A(DVNSMHM.d.), 79/468.

106 N. Dostović, *İzvornik Sancaklı Tuzla Kazası sicilleri: 1630-1650*, str. 62.

107 Osman Asaf Sokolović, „Nekoliko dokumenata o toleranciji naših predaka“, *Glasnik VIS-a*, br. 3-4, Sarajevo 1969, str. 102.

108 N. Dostović, *İzvornik Sancaklı Tuzla Kazası siciller: 1630-1650*, str. 62.

109 Isto, str. 63.

110 Isto.

(Memlehatayn). Naime, Šabanović misli da je original ahdname nestao u periodu 1645–1666. godine, a da se u tom periodu pojavljuju prepisi iste. Među tim prepisima je i onaj prepis koji se nalazi u Beogradu, a na kome se pojavljuje ime Omera sina Emrullahovog. Tu, prema prevodu Hazima Šabanovića, stoji: „Vjeran je originalu kome slijedi pokornost. Ovo je napisao siromah (koji se obraća) Bogu, Omer sin Emrullahov, kadija u Tuzlama. Da im Bog oprosti.“¹¹¹ Na druga dva prepisa ahdname iz tog perioda nalaze se godine 1065/počinje 11. 11. 1654. i 1070/počinje 18. 9. 1659, što nas navodi na pomisao da je i ovaj prepis nastao u tom periodu. Legenda u pečatu Omara sina Emrullahovog, kadije u Tuzlama, u vanjskom krugu: „O Ti koji imaš tajne dobrota, spasi nas od onoga čega se bojimo“, a u unutrašnjem krugu: „Omer sin Emrullahov“.¹¹²

Također, u svojstvu tuzlanskog kadije spominje se i mevlana Husein. On je mjeseca oktobra 1694. godine u Istanbul uputio pismo na zahtjev stanovnika Donje Tuzle o njihovo teškoj situaciji. Tada se Tuzla nalazila na udaru neprijatelja, pa je trpila velike probleme u vezi sa odbranom. Istovremeno je veliki broj ljudi izbjegao u Tuzlu, pa su se nalazili u teškoj materijalnoj situaciji.¹¹³

Tuzlanski kadija je raspravljao i o Tušanjskoj mahali, odnosno njenoj džamiji.¹¹⁴ Tu je neki Ismail-efendija poslije 1600, a prije 1645. godine osnovao vakuf. U tom periodu vakuf je stradao, jer se raspravljalo pred tuzlanskim kadijom o potrebi obnavljanja Ismail-efendijine džamije u Tušanjskoj mahali.¹¹⁵

Iz ovog perioda je i dokument u kojem ne spominje ime tuzlanskog kadije koji je poslao pismo kako u selu Miričina ima mnogo muslimana, ali da u spomenutom selu nema džamije, pa su prisiljeni uvijek u zimskim danima, te za obavljanje džuma-namaza, kao i namaza za dva Bajrama da idu u džamiju koja se nalazi u drugom selu. Na taj način doživljavaju različite poteškoće, pa im je potrebna džamija. Zbog toga je tražena dozvola da se mesdžid koji je podigao Muharem-baša iz vlastitih sredstava u spomenutom selu pretvori u džamiju. Na molbu je pozitivno odgovoreno, s tim da u spomenutom mesdžidu bude postavljen minber i odatile čini vaz i da to bude u skladu sa učenjem hanefijskog mezheba. Na taj način se mogu obavljati džuma-namaz i namazi

111 H. Šabanović, „Turski dokumenti“, str. 206.

112 Isto, str. 206. Prevod je Hazima Šabanovića.

113 *105 Numarali Mühimme Defteri*, Hüküm 59, godine 1693/1694, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya 1996., Nedim Zahirović, „O gradnji palanke u Donjoj Tuzli u doba Velikog turskog rata“, *Gračanički glasnik*, br. 38, godina XIX, novembar, 2014, str. 51.

114 Nazvana tako po nekadašnjem selu Tušnju koje je činilo periferiju srednjovjekovne varoši Donje Tuzle. Razvila se na desnoj strani Jale sjeverozapadno od palanke.

115 A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, str. 187.

za dva Bajrama. Na kraju dokumenta stoji: „Zapisano u srednjoj dekadi mjeseca Rebiu-l-evvela godine hiljadu pedeset i četvrte. U Bogomtićenom gradu Budimu“.¹¹⁶

Moguće da je jedan od tuzlanskih kadija bio i Šahbaz b. Kurt iz Brčkog. Na ovo nas navodi činjenica da je on prepisao priručnik iz šerijatskog prava, ali da je navedeno da je ono prepisano u kadiluku Memlehatayn/Tuzla 1076/1655. godine. U pitanju je djelo *Multaqā al-abhur* – priručnik iz šerijatskog prava čiji je autor Ibrāhīm al-Ḥalabī.¹¹⁷

Iz jednog dokumenta se vidi da je tuzlanski kadija pri kraju stoljeća bio u materijalnim problemima zbog posljedica Bečkog rata na ovom području. Zato je i uputio molbu da mu se doda i Srebrenica. Podnositac molbe je Veli-juddin-efendija. „Sve što postoji u njegovu kadiluku, malo i veliko je dosada uvijek bilo s njim i njegovim ponašanjem zadovoljno. Ali, kadiluk Tuzle u koji je on određen, zbog toga što su ga do sada nekoliko puta podmukli nevjernici pljačkali, postao je do kraja nekoristan i nenaseljen, pa ni u kadiluku Gračanice, koja mu je dodata, nema nikoga. Molilac je bijednom stanju, a sa brojnom porodicom, pa i s te strane zasluzuje da mu se pomogne. On je zamolio da mu se doda još Srebrenički kadiluk, pa da ga se tako usreći. U tom smislu se dostavlja Visokoj Porti s tim da ona odluči dalje. Napisano početkom rebiul-evvela 1110. godine. Ponizni sluga Ahmed, kadija Sarajeva“.¹¹⁸

Da li je to tada učinjeno ne znamo, ali u jednom budžetu iz mjeseca redžeba 1118/9.10-7.11.1706. godine navodi se da je on tuzlanskog i bijeljin-skog kadije Mustafe efendije. Hudžet govori o nekretninama u Donjoj Tuzli.¹¹⁹ Moguće je da je praksa dodjele dva ili više kadiluka bila zbog posljedica Bečkog rata i lošijeg materijalnog položaja. Nailazimo na još jedno ime tuzlanskog kadije početkom XVIII stoljeća. Jasno je da to više nije Mustafa nego Fejzulah-efendija, koji se spominje imenom. On je izdao hudžet u prvoj dekadi mjeseca redžeba 1121/6-15. 9. 1709. godine o nagodbi između Muhammed-efendije Harvisije (?) kao mutevelije vakufa Dželal Muhammed-efendije i fra Jake, tuzlanskog fratra.¹²⁰

Očito je kadiluk Memlehatayn vremenom sve više dobijao na značaju. Ako je tuzlanski kadija na početku XVII stoljeća bio pjesnik Ahmed Čelebi, onda je tuzlanski kadija morao biti obrazovana osoba. Raznovrsnost obaveza

116 Nihad Dostović, „O postanku džuma-namaz džamije u selu Mirićini u gračaničkom kraju“, *Gračanički glasnik*, br. 35, godina XVIII, maj 2003, str. 21.

117 M. Ždralović, *Prepisivači djela*, II, str. 79.

118 OIS, *Zbirka ANU BiH*, 95, str. 107, 121.

119 Muhammed Hadžijahić, „Dva turska dokumenta iz historije katolika tuzlanskog kraja s početka XVIII stoljeća“, Poseban otisak iz *Dobrog pastira*, God. XXIV, Sarajevo, 1974, str. 193.

120 Isto, str. 194.

ukazuje na njegov autoritet koji je uživao. To možemo vidjeti i u dokumentima s početka XVIII stoljeća. Tako se neferi palanke Tuzla žale na bivšeg zvorničkog mutesarifa Osman-pašu koji je tada stanovao u tuzlanskom kadištu, a kadiji Tuzle se naređuje da postupi po zakonu.¹²¹

Jednom od zvorničkih kadija, kome se ne spominje ime, upućena je naredba u vezi s topčijama i posadnicima zvorničke tvrđave, a koja nosi dataciju 5. safera 994/26. januara 1586. godine.¹²² Da li je zvornički kadija bila osoba po imenu Abduselam koji se spominje u trećoj deceniji XVII stoljeća? Vjerovalno jeste. On se spominje u dokumentu koji je u vezi sa Zvornikom, a koji nosi dataciju 29. šabana 1037/4. maja 1628. godine.¹²³ Zvornički kadija bio je Husein b. Osman. On je prepisao djelo *Šarh al-Maṣābīḥ* – komentar djela iz islamske tradicije, čiji je autor Muḥammad b. ‘Abdullaṭīf, Ibn al-Malak ar-Rūmī. Djelo je prepisano u Zvorniku 1064/1654. godine, a prepisano je za potrebe učenika iz navedenog mjesta.¹²⁴ Jedan od kadija Zvorničkog kadišta posljednje decenije XVII stoljeća bio je i izvjesni Ibrahim. On se spominje u jednom dokumentu datiranom 7. safera 1105/8. oktobra 1693. godine. Dokument je u vezi sa opravkom beogradske tvrđave.¹²⁵ Početkom XVIII stoljeća zvornički kadija je bio Džafer Sadik. On se spominje u dokumentu koji nosi dataciju 16. Ševvala 1117/31. januara 1706. godine.¹²⁶

Kao jedan od kadija sa područja Zvorničkog sandžaka iz XVII stoljeća spominje se izvjesni Mustafa-efendija. Međutim, on se spominje kao „kadija u Brčkom“. Kako Brčko u ovom stoljeću nije bilo zasebni kadištu, to je Mustafa-efendija vjerovatno naveden tako po mjestu svoga rođenja, ali je vjerovatno kadijsku dužnost obavljao u Bijeljinskom ili Tuzlanskom kadištu. Mustafa-efendija se spominje u jednom dokumentu u sidžilu mostarskog kadije iz 1081/1670. godine kao svjedok na jednom vjenčanju. Naime, Mahmud, sin hadži Husein-begov vjenčao se, preko svoga zastupnika Mehmeda Čelebije, sina Mahmud-ef., sa Nefisom, kćeri Ebu-Bećir-bašinom, koju je zastupao muftija Hasan-ef. Među svjedocima ovog čina, pored Mustafa-efendije bili su i Ibrahim čelebija i Abdulah, sin Ahmeda, Mustafa čelebija Hevai, Ahmed čelebija, vojvoda, Hasan čehaja, muhzir. Mehri muedžel je iznosio 20.000 akči. Brak je sklopljen 10. muharrema 1081/30. maja 1670. godine.¹²⁷

121 OIS, *Şikayet defteri*, 523, 92, 497/3, 1122/1710.

122 BOA, *A(DVNSMHM.d.)*, 60/332.

123 Bašbakanlık Osmanlı Arşivi *İbnülemin Dahiliyye* 1/75.

124 M. Ždralović, *Prepisivači djela*, II, str. 72.

125 Bašbakanlık Osmanlı Arşivi *İbnülemin Maliye*, 39/3768. (Dalje: BOA, *IEML*).

126 BOA, *IEML*, 96/9046.

127 *Sidžili mostarskog kadije : fragmenti iz 1044–1207. h. god./1635–1739. godine (regesta)*, Obradio Hrvzija Hasandedić, Mostar, 2011, str. 16.

Zaključak

Kadiluci i kadije su bili važan faktor stabilnosti Osmanske države. Zbog toga im je država posvećivala veliku pažnju. Izučavanje ovog pitanja na teritoriji Zvorničkog sandžaka XVII stoljeća je značajno iz više razloga: do sada je ovo prilično nepoznata tema; tada se počinju urušavati stabilni temelji Osmanske države; veći dio ove administrativne jedinice nalazio se na prostoru današnje Bosne i Hercegovine pa je to izučavanje i njene historije; kadije su bile dio timarske organizacije i na taj način ulazile u vojnu klasu, a po svome zvanju i zanimanju spadali su u red uleme. Kadije su bile tumači šerijata i kanuna, ali svojim tumačenjem ili pisanim djelima dali i značajan doprinos u izučavanju islamskih disciplina. Kako su kadije djelovale na terenu i u konkretnim stvarima donosile odluke, to se izučavanjem ovog pitanja saznaje o stvarnom životu i problemima sa kojima su se susretali ljudi na teritoriju Zvorničkog sandžaka u XVII stoljeću.

About Qadiluks and Qadis of the Zvornik Sanjak in the 17th Century

Abstract

The judicial and administrative division of a sanjak (province) is an important source of careful consideration that needs to be given to the overall situation in it. Qadiluks (jurisdictional districts of qadis), as well as qadis (judges) as immediate executors of important legal disputes, were a major factor in the stabilization of the Ottoman rule, primarily because of their independence from local authorities. The history of the Zvornik Sanjak in the 17th century was generally a subject of scanty studies, and consequently the study of its qadiluks and identification of individual qadis. Therefore this paper contains synthesized data on the aforementioned subject, which could be found in written literature thus far, but also, based on the archival material, it discloses a significant number of details from the Zvornik Sanjak in the 17th century. As the available data on the 17th century became scarce, it was necessary to provide the data from the 16th century for a more complete reconstruction of the matter.

Key words: qadiluks, qadis, the 16th and the 17th century, the Bosnian eyalet, the Zvornik sanjak.